

ראשי תיבות וסופי תיבות במקרא

ראשי תיבות – ר"ת, וכמותם **סופי תיבות** – ס"ת, הם טכניקות כתיב מקוצר¹, בו נמסר ביטוי נפוץ באמצעות צירוף אותיות ראשונות או אחרונות של מילותיו. לכאורה, אין למילה החדשה שנתחברה מצרוף האותיות קשר ענייני עם משמעות הביטוי.

מטרת המאמר² להראות שכמה וכמה מלים ישנות, חדשות ואף כאלה שנגזרו מלועזית, בצרופן כר"ת או כס"ת של קטעי פסוקים מן המקרא, מתבארות היטב ע"י מקורן. הן מקבלות 'הארה חדשה' המתפרשת ע"י אֶסְף המלים בפסוק ממנו נגזרו³. זהו מעין מֶסֶר סמוי לצד פשט הבנת הפסוק.

אמנם יש בספרי תהלים ומשלי כמה פרקים שראשי פסוקיהם ערוכים לפי סדר הא"ב⁴. זו תופעת אקרוסטיכון (מיוונית akros קיצוני + stichos שורה) = שיטת כתיבת שיר או פרזה בה ליקוט האותיות הראשונות של כל שורה או בית בשיר יוצר מילה או מספר מילים, שם, אותיות האלפבית כסדרן וכדומה. אלא שזו מסגרת עריכה חיצונית לכל פרק כזה. כוונת המאמר להציג תופעת צרופי מלים עוקבות במקרא, שר"ת או ס"ת שלהן מתחברים למלים בעלות משמעות קשורה קשר ענייני ומהותי עם בְטוּיָן המקורי. הנחה בסיסית – כל הכתוב במקרא בא בהשראת רוח הַקְדָּשׁ, לפיכך הבנת מדרשו ופענוח צרופיו השונים אינם מקריים אלא בעלי משמעות מכוונת.

בתלמוד נקרא הדבר גם **נוטריקון** (לטינית = notarium), ע"ש נהג קיצור כתיבה מקובל שרווח בעת העתיקה ביחוד בין משפטנים ונוטריונים בבתי דין הרומיים.

1 במעשר שני פ"ד משנה י"א נחלקו תנאים איך התפתח העניין: 'המוצא כלי וכתוב עליו ק' = קרבן, מ' = מעשר, ד' = דמאי, ט' = טבל, ת' = תרומה ... שבשעת סכנה היו כותבין ת' תחת תרומה, ר' יוסי אומר כולם שמות בני אדם הם'.

2 בפתח הדברים ברצוני להודות מקרב לב לארבעת מו"ר שסייעוני בעצותיהם הטובות והאירו בהן עיני: ד"ר אהרן ארנד, הרב צבי אברהם סלושץ, פרופ' יוסף יהושע ריבלין ופרופ' יעקב שמואל שפיגל נ"י, מי יתן ויתברכו בכל מילי דמיטב.

3 אֶסְף המלים' מהן נגזרו ר"ת או ס"ת היינו כל המשתמע מן המלים המצומצמות שנאספו, בלא קשר הכרחי לקונטקסט הפרק בָּלוּ, אך לעתים כדי להבין את ה'הארה החדשה' יש להסתייע במילה או שתיים מלפני קטע הפסוק או מלאחריו.

4 למשל בתהלים ל"ד (למעט פסוקים א' וכ"ג), קי"א וקי"ב (למעט מילה ראשונה בכל פרק, והר"ת מתייחס לחצאי ולשלישי פסוקים), קי"ט (לכל אות ח' פסוקים), קמ"ה (למעט ב' מילים ראשוניות ובהעדר אות נ'). וכן במשלי ל"א (מפסוק י' ועד סוף הפרק).

אחת מל"ב מידות שהתורה נדרשת בהן היא נוטריקון. לסוף מסכת ברכות⁵ הוכנסו ל"ב מידות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי. שם במידה ל':

'נוטריקון. מנין שדורשין נוטריקון באגדה? ת"ל: "אֲבָרְהָם" - "אֲב הַמֶּוֹן גוֹיִם" (בראשית י"ז, ה), "פְּרָמֶל" (ויקרא ב', יד) - רך מל, דבר שהוא רך ונמלל ביד. "וְהוּא קָלְלָנִי קָלְלָה נְמַרְצָת (מלכים א' ב', ח) - ר"ת נואף מואבי רוצח צורר תועבה. "יִרְט" (במדבר כ"ב, לב) ר"ת יראה ראתה נטתה'.

וביתר אריכות בתלמוד הבבלי (שבת דף ק"ה ע"א):

'א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא: מנין ללשון נוטריקון מן התורה? שנאמר (בראשית י"ז ה'): "כי א"ב המו"ן גוים נתתיך" = אב נתתיך לאומות, בחור נתתיך באומות, המון חביב נתתיך באומות, מלך נתתיך לאומות, ותיק נתתיך באומות, נאמן נתתיך לאומות. ר' יוחנן דידיה אמר (שמות כ' ב'): "אנכי" נוטריקון: 'אנא נפשי כתיבת יהבית'. רבנן אמרי: 'אמירה נעימה כתיבה יהיבה'. איכא דאמרי אנכי למפרע: 'יהיבה כתיבה נאמנין אמריה'. דבי רבי נתן אמרי (במדבר כ"ב ל"ב): "כי יר"ט הדרך לנגדי" = יראה ראתה נטתה. דבי רבי ישמעאל תנא (ויקרא כ"ג י"ד): "וְנָן כִּרְמִ"ל" = כר מלא. רב אחא בר יעקב אמר (מלכים א' ב' ח'): "וְהוּא קָלְלָנִי קָלְלָה נְמַרְצָת" נוטריקון: נואף הוא, מואבי הוא, רוצח הוא, צורר הוא, תועבה הוא. רב נחמן בר יצחק אמר (בראשית מ"ד ט"ז): "מה נדבר ומה נצטד"ק" - נכונים אנחנו, צדיקים אנחנו, טהורים אנחנו, דכים אנחנו, קדושים אנחנו'.

ראינו אפוא שנוטריקון במופעיו הראשונים לא היה אלא ביאור המשמעות לפי ר"ת מלים שרירותיות המעניקות הסבר מסוים, ואף אין בר"ת דיוק מוחלט – בר"ת "אֲבָרְהָם" אין ייצוג לאות ר' ולמילה "פְּרָמֶל" הובאו שתי מלים הדומות למקור בשינוי סדר האותיות.

הרי דוגמה מבראשית רבה (וילנא, פר' צ"ט ד"ה "האספו ואגידה"):

"ראובן בכורי אתה" - 'אתה הוא בכורי... שלשה כתרים היו בידך, הכהונה והמלכות ובכורה, ... ואיבדת אותן, מי גרם לך? "פחז כמים אל תותר", ומהו? נוטריקון - ר' אליעזר אומר פחז"ת, השלכ"ת עול מעל צואריך, ז"ע יִצְרָף עליך; ר' יהושע אומר פחז"ת חטא"ת זני"ת; ר' לוי אמר פחז סרסו: זע"ת חרד"ת פר"ח חט"א מעליך; ד"א פחז - פסע"ת על דת, חלל"ת בכורתך, ז"ר נעשית'.

5 היא 'משנת ר' אליעזר או מדרש שלושים ושתים מדות', י"ל בפעם ראשונה מכתבי יד ישנים עם מבוא והערות ע"י הלל גרשם המכונה הימן ענעלאו, מהד' תרצ"ד, ניו יורק. וכן היא גם באוצר המדרשים (אייזנשטיין) [עמוד 265].

6 נראה, שבגלל דמיון הצורה והצליל מתייחס המדרש לאות ה' כאילו זו האות ח'.

דוגמה נוספת ממכילתא דרבי ישמעאל "בשלח" (מס' דעמלק פ"א ד"ה "ויחלש יהושע"): "וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עַמְלֶק וְאֵת עַמּוֹ" ... ר' אלעזר המודעי אומר בו לשון נוטריקון: ויחל ויזע' וישבר'.

וכן בספרי (במדבר פיס' קס"א ד"ה "ולא תחניפו"): "כי הדם הוא יחניף את הארץ" (במדבר ל"ה ל"ג) - ר' יאשיה היה אומר בו לשון נוטריקון: כי הדם הוא יחן אף על הארץ'.

ובספרי זוטא (פיסקא י"א): "והיה טעמו כטעם לשד השמן" (במדבר י"א ח') הדבר הזה אמור נוטריקון - הדבר הזה משמש לשלשה דברים לייש (פי' עיסה שלשין אותה) ושמן ודבש, כליש שהוא ערוך בשמן ומקוטף בדבש זו היתה ברייתו של מן, וכך היו כשרים אוכלים אותו.

במדרש תנחומא (פר' האזינו סי' ה' ד"ה 'הצור תמים') ר"ת שהוא הכלאת אקרוסטיכון הנ"ל עם גימטריא:

"ה' ל'ה' תגמלו זאת" (דברים ל"ב ו') הה"א רחוקה מן השם. למה? שהוא סיום חתימתו של משה. קח ר"ת של פסוקים עד ה"א מ"ה לה", כגון ה' מ"האזינו" וי' מ"יערף", כ' מ"כי שם ה' אקרא", ה' מ"הצור", ש' מ"שחת לו" ה' מ"ה לה" - ותמצא שהכל עולה בגימטריא כמנין 'משה' וזו היא חתימתו של משה⁸. כאדם שמסיים ספרו וחותרם את שמו בסיום ספרו, ולכך הה"א רחוקה מהשם'. כמו כן אפשר להוסיף רמז דומה למשה, על פי ר"ת בקהלת (י"ב י"א): "דְּבָרֵי חֲכָמִים פְּדָרְבָנוֹת וְכַמְשָׁמוֹת נְטוּעִים בְּעֵלֵי אֲסֹפֹת - נִתְּנוּ מִרְעָה אֶחָד". "מִרְעָה" ר"ת: משה רבינו עליו השלום. כך גם תאור המקום ממנו היה קול ה' מדבר (שמות כ"ה כ"ב ו' בעל הטורים' שם, במדבר ז' פ"ט): "מִבֵּין שְׁנֵי הַפְּרָבִים", רמז כפול בר"ת לאזני מי נועד = משה. ואם במשה רבינו עסקינן, נוטריקון נוסף בעניינו במזמור המיוחס לו (תהלים צ', ג): "תֵּשֶׁב אֲנוֹשׁ עַד דְּכָא נִתְּאָר שׁוּבוּ בְּנֵי אָדָם". לפי המתואר במנחות (דף כ"ט ע"ב):

'א"ר יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו: רבש"ע, מי מעכב על ידך? א"ל: אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות. אמר לפניו: רבש"ע, הראהו לי, א"ל: חזור לאחורך...'. הקב"ה השיבו למשה עד דורו של דְּכָא = ר"ת דורש כתרי

7 במכילתא דרשב"י: 'ויאחז'.

8 עניין דומה הוא הכתוב בבראשית ו' ג' ונדרש בחולין דף קל"ט ע"ב: 'משה מן התורה מנין? 'בשגם הוא בשר', ומבואר בפרקי דר' אליעזר פרק ל"א ובעוד מדרשים, שמשה נקרא בשמו עד שלא נולד: 'בשגם בגימטריא משה שהיו ימיו מאה ועשרים שנה'. וע"ע בפ' התורה ב'דעת זקנים מבעלי התוס' ובריקאנטי שם.

אותיות⁹, שהוא ר' עקיבא.

דוגמא מדברים רבה (ליברמן פר' דברים ד"ה "בין פארן"): "בין פארן ובין תפל" (דברים א', א) ... בר קפרא אומר נוטריקון: פוּרְהָ¹⁰, אֵלֶּה, רְעָה, נְהִיָּה¹¹.

ודוגמא ממדרש אגדה (בובר בראשית פרק ל"ז ד"ה "וישראל אהב"): "פסים" - נוטריקון על הצרות שהגיע לו. פ' פוטיפר. ס'¹² סריס פרעה. י' ישמעאלים. מ' מדינים'.

דוגמה אחרונה מ'ילקוט שמעוני' (תהלים רמז תתי"ח):

"נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן" (תהלים ע"ז כ"א). נחית לשון נוטריקון הוא - נוראות הראית במצרים. חרונך שפכת עליהם. ימינך בלעה אותם. תהום כסית עליהם. רבי יהושע אומר: נפלאות עשית לנו. חירות נתת לנו. ים בקעת לנו. תורה נתת לנו. ר"א המודעי אומר: נסים עשית לנו. חיים נתת לנו. ידך הראית לנו. תלוי ראש נתת לנו. וחכ"א: נביאים העמדת לנו, חכמים, ישרים, תמימים העמדת לנו'.

מדרשי ר"ת וס"ת נפוצו מאד אצל פרשני התורה האשכנזים הראשונים.

רש"י מביא לצד הסברי פשט גם מדרשי ר"ת. למשל בפ' לתורה (בראשית ט"ו ב'):

• **"דמשק"** - ... ובתלמוד (יומא דף כ"ח, ע"ב, ועי"ש בפירש"י) דרשו נוטריקון: דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים'.

ובפ' לתהלים (ע"ג ד'):

• **"כי אין חרצובות למותם"** - ... ורבותינו פירשו חרצובו' נוטריקון שאין חרידין ועצבין מיום המיתה, ד"א שאין הקב"ה מאחר צביונם (פירוש רצונם)'.

ובפ' לתלמוד:

• (עירובין דף נ"ד ע"ב) **"לא יחרוך"** (משלי י"ב כ"ז) - 'נוטריקון דריש ליה: לא יחיה ולא יאריך'.

• (ב"מ דף כ"ג ע"ב) 'לשון אנפוריא נוטריקון: אין פה ראיה'.

1. רבותינו בעלי התוספות¹³ כתבו על המילה **"אָקִים"** בפסוק (בראשית י"ז

כ"א): **"וְאֵת פְּרִי־תֵי אָקִים אֶת יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלַד לְךָ שְׂרָה"**, שהוא נוטריקון לשון

התוספתא¹⁴: **'המברך מהו אומר? אֲשֶׁר קָדַשׁ יְדִיד מְבֹטָן וְחָק בְּשֶׁאֲרוּ שָׁם...'**,

כלומר לשון ברכת המילה היא פענוח אותיות המילה **"אָקִים"** כר"ת.

9 כן הוא ב'ילקוט שמעוני' עה"ת בפרשת שמות רמז קע"ג.

10 על פי ישעיה ס"ג ג': **"פּוּרְהָ דְרִכְתִּי לְבִדְי"**.

11 על פי מיכה ב' ד': **"וְנְהָה נְהִי נְהִיָּה"**.

12 בפ' רש"י עה"ת הנוסח: **"סוחרים"**.

13 בפ' דעת זקנים מבעלי התוספות' וכן הובא גם ב'בעל הטורים' שם.

14 (ליברמן) מסכת ברכות פ"ו הל' י"ג, וזו לשון הברכה שאחר המילה.

- ר' אפרים ב"ר שמשון מגדולי אשכנז הקדמונים¹⁵ מביא בפירושו התורה הרבה ר"ת וס"ת כמעט בכל פרק ולקמן שתי דוגמאות:
2. (בראשית א', יב) "מזריע זרע למינהו" – ר"ת **מזל**, שאין לך עשב בארץ שאין לו פֶחַ מכהו ואומר לו גדל¹⁶, ולזה יש סגולה בעשבים לרפאת¹⁷.
3. (שם ב' ג') "השביעי ויקדש אתו" – ס"ת **ישו**, רמז שעתיד לעמוד ישו ולהעביר השבת ולעשות יום איד ביום ראשון¹⁸, לכך נאמר: "ויברך א-להים את יום השביעי" כלומר הזהירו שלא תטעו אחרי ישו ולא תעשו שבת ביום ראשון, כי הקב"ה בחר ביום השבת וברכו.
4. ר' יהודה (ב"ר שמואל) החסיד, ממיסדי חוג חסידי אשכנז ודמות מרכזית בו, חי בגרמניה במעבר המאות י"ב וי"ג. בספרו 'טעמי מסורת המקרא'¹⁹ מביא רמזי נוטריקון, כגון (ויקרא ו', ב): "וְאֵשׁ הַמְזִיבָה תִּקְדֶּה" – **רמז** (ס"ת) שהקרבתם הם **שחך** לישראל.
- הפרשן הפרובאנסלי ר' דוד קמחי – רד"ק (1160 – 1235) מביא מדרשי ר"ת. למשל בפ' לישעיה (ז', ו): "ונבקיענה אלינו" – '... נבקיע חומותיה ונכנס בה ותהיה ברשותינו ונמליך מלך בתוכה... ומי יהיה זה? את בן טבאל, והוא היה איש מבני אפרים שהיו חושבים להמליכו בירושלם. זאת היתה עצתם ולא תקום ולא תהיה. ויונתן תרגם "את בן טבאל" – 'ית מאן דכשר לנא', עשה מלת **טבאל** נוטריקון **הטוב אלינו**'.
- גם ר' יצחק ב"ר משה מוינה בן המאה הי"ג, בהקדמת ספרו החשוב 'אור זרוע' (מהד' ז'יטומיר תרכ"ב) כתב: 'קראתי בשם זה החיבור אני המחבר יצחק בר' משה נב"ה מפני חיבה יתירה שמצאתי בזה המקרא (תהלים צ"ז י"א): "אור זָרַע לצדיק ולישרי לב שמחה" – ס"ת **ר' עקיבה – ונכתב בפירוש ולא ברמז** ... ומפני החיבה גדולה שהאיר הקב"ה את עיני שמצאתי את שמו נכתב בזה המקרא ... למדתי מכאן שיש לכתוב ר' עקיבה בה"א ולא באל"ף. אשריך ר' עקיבה שכתבך דוד המלך בנבואה בספרו וכו'.
- הַרְבֵּה בכך ר' יעקב בן הרא"ש (1269 – 1343) בעל ה'טורים', בפירושו לתורה. בחלק הקצר של הפרוש מובאים מדרשי ר"ת וס"ת רבים. למשל:
- (בראשית א' לא – ב' א): "יום הששי נִכְלְו הַשָּׁמַיִם" – ר"ת **י-הוה**, שחתם בו מעשה

15 כת"י פירושו על התורה היה ספון קרוב ל 800 שנה וי"ל ב 1992 בירושלים.

16 ב"ר פ"י. גם 'בעל הטורים' מביא מדרש ר"ת זה.

17 עיין 'מדרש הגדול' פ"ד ב'.

18 תענית דף כ"ז ע"ב.

19 בעריכת הרב יצחק שמשון לנגה, ירושלים תשמ"א.

בראשית²⁰.

1. (שמות כ"א, א): "ואלה" – 'נוטריקון: וחיב אדם לחקור הדין'. "המשפטים" – 'נוטריקון: הדיין מצווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט'. "אשר" – 'נוטריקון: אם שניהם רוצין'. "תשים" – 'נוטריקון: תשמע שניהם יחד מדברים'. "לפניהם" – 'נוטריקון: לא פני נדיב יהדר – התנכר מהם!' ר' עובדיה מברטנורא, מפרש המשנה (המאה ה"ו) מביא בפירושו ר"ת (אבות פ"א משנה י"ג):

'ודישתמש בתגא ... ויש מפרשים, תג"א ר"ת: "תלמיד" "גברא" "אחרינא" – שאסור לאדם להשתמש בתלמידים שאינן תלמידיו.'

יש לציין ששיטת רוב מדרשי הנוטריקון שהובאו עד כה היתה לקחת מילה ולהרכיב לאותיותיה ר"ת או ס"ת שרירותיים, בלא צמידות ללשון מקור מקראי. לעתים צרפו צמדי אותיות או אף שלשות לשם כך. אבל עם הזמן סוגנן המדרש, ור"ת או ס"ת נעשו מדויקים יותר והם ציטוט לשון המקרא. פרשנים רבים נוספים, ראשונים ואחרונים, שלבו מדרשי ר"ת וס"ת בפירושיהם ותקצרו היריעה מלפרטם. די בדוגמאות הנ"ל.

באופן דומה הוגדרו מלים ידועות כר"ת בדיעבד. למשל:

1. אלול – הביא ר' שלמה גאנצפריד ב'קיצור שולחן ערוך' (סי' קכ"ח סעיף א'): '... הרב אדוננו רבי יצחק לוריא ז"ל כתב: "ואשר לא צדה והא-להים אָנה לידו ושמתי לך" (שמות כ"א, יג) ר"ת **אלול**, לומר כי חודש זה הוא עת רצון לקבל תשובה על החטאים שעשה בכל השנה. ורמז שגם על השגגות צריך לעשות תשובה בחודש הזה. עוד אמרו דורשי רשומות: "ומל ה' א-להיך את לבבך ואת לבב זרעך" (דברים ל', ו) ר"ת **אלול**. וכן "אני לדודי ודודי לי" (שיר השירים ו' ג') ר"ת **אלול**. וכן "איש לרעהו ומתנות לאביונים" (אסתר ט', כב) ר"ת **אלול**. רמז לשלשה דברים שהם **תשובה, תפלה וצדקה** שצריכין להזדרז בהם בחודש זה – "ומל ה' וגו' רומז לתשובה, "אני לדודי וגו' רומז לתפלה שהיא רַנַת דודים, "איש לרעהו ומתנות לאביונים" רומז לצדקה.

2. בריאות – שש אותיות המילה הן ר"ת, לרמז על ג' דברים המסוגלים לכך: **בולם רָגֵזוּ, יִמְעַט אכילתו וירבה תנועותיו**. שמעתי.

3. "לאשמה בה" – פרשת ויקרא (שם ה', כו) מסתיימת: **"מכל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לְאִשְׁמָה"**

20 אם הובאו ר"ת לשם ה-ויה אצורף כאן מה שכתב ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב בספרו 'בני יששכר' במאמר א' ממאמרי חדש ניסן: ידוע מכתבי האר"י ז"ל שבכל ר"ח צריך לכוון במוסף בסיום הברכה האמצעית צרוף הוי"ה השולט באותו החדש, ובזה פירשנו מה שארז"ל (על פי זוהר כרך א' פר' וישלח דף קע"ח ע"ב): 'מפני מה ישראל מתפללין ואינן נענים? מפני שאינם יודעים להתפלל בשם, שנאמר (תהלים צ"א י"ד-ט"ו): "אשגבהו כי ידע שמי, יקראני ואענהו". עכ"ל.

בָּהּ". הובא²¹ בשם ר' מנדלי מרימינוב: נהגו כשמסיים הקורא יקרא הקהל: לא-ל אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי. הטעם: שלא לסיים קריאת הפרשה בדבר רע פרשו המלים כר"ת.

4. **מכבי** - מקור המלה בכנוי יהודה, בנו השלישי²² של מתתיהו החשמונאי. הכנוי במקורו מופיע ביוונית, ונתן לקראו בעברית "מכבי" או "מקבי".

לשתי הצורות כמה פירושים אפשריים: **מקבי** מפורש (1) משום היותו "כמקבת" = פטיש המכה על ראשי אויבי עמו, או (2) כבפסוק (ישעיה ס"ב ב'): "פִּי ה' יִקְבְּנוּ" ואז מקבי הוא קיצור של "מקביה" ופירושו נְקִיבַת הא-ל. הסבר אלטרנטיבי לצורה "מקבי" היא על שום צורת ראשו, שאולי היה דומה לפטיש אצל יהודה הצעיר. כמו כן הציע א' מברך²³ כי מקור השם בטעות של התרגום הרומי: במקום יהודה "המצביא" העתיקו "המקבי" בחילוף צ' בק', כרגיל ברומית (כגון ציצרו = קיקרו). **מכבי** מוסבר באופן מסורתי על פי ספר יוסיפון²⁴ שיהודה נקרא **מכבי** ע"ש גבורתו. ניתן לבאר²⁵ שהמילה ר"ת (שמות ט"ו, יא): "מִי כְמִכָּה בְּאֶ-לֵם י-ה'..." הצעה נוספת²⁶: זהו ר"ת שם ראש משפחת החשמונאים מתתיהו כהן בן יוחנן, הידוע גם כמתתיהו החשמונאי.

5. **תיקו** - בארמית 'תהא קאי' = תעמד, הוראה שמשמעותה בתלמוד כי שאלה קיימת בלא פתרון ואף בלא הכרעה²⁷. אליהו בן אשר הלוי לויטה המכונה אליהו 'הבחור' (1470 - 1549) היה בלשן עברי וחוקר מסורה והראשון שהביא בספרו 'התשבי' = מילון עברי ללשון חז"ל (איזנא, 1541, עמ' 190): 'נהגו רז"ל כששאלו איזה קושיא בגמרא ולא מצאו לה תירוץ אומרים: **תיקו**, ופירשו בו כדבר העומד בתוך תיק ואין ידוע מה שבתוכו. ויש שדורשין אותו נוטריקון ראשי תיבות - **תשבי** יתרץ קושיות ובעיות, והוא פירוש של הבל! אעפ"כ המשיכו לדרוש כך, ור' משה ב"ר יוסף טראני המבי"ט (1500 - 1580) כתב בסוף תשובה²⁸: '...ואם ישאר בלבך עדיין איזה ספק - **תשבי** יתרץ יתיר קושיותיך והיותיך'. כמוהו אף ר' יו"ט ליפמן

21 'חיוכה של תורה', יהודה גרינשפן, ירושלים תשנ"ג.

22 החשמונאים א' בתרגום א"ש הרטום, הוצ' "יבנה", ת"א, 1969.

23 במאמר ב"הצופה" ד', חנוכה תש"מ.

24 הוצ' הומינר, ירושלים, תשל"ח, בפרק עשרים עמ' פ"א.

25 כך הוא בזוהר חדש - תיקונים כרך ב' דף ס' ע"ב: 'מיכאל דאיהו על שם: "מי כמוך באלים ה'" די שמיה מכבי, והובא בפ' סידור התפילה לרקח ר' אלעזר מוורמס (5611-0321) מחוג חסידי אשכנז בעמ' רי"ט: 'על דגל יהודה במלחמות חשמונאים שנצחו ליוונים כתי' "מי כמוך באלים ה'" שעזרת לנו לנצח הרשע. זהו שיסד הפיוט מכבי יהודה, מכבי נוטריקון "מי כמוך באלים ה'".

26 של הרב משה סופר החת"ם סופר (9381-2671) בספרו 'תורת משה' על התורה, סוף פרשת מקץ.

27 למשל ברכות דף ח' ע"א, שבת דף ה' ע"א ומאות פעמים נוספות.

28 שו"ת מבי"ט חלק ג' סי' קכ"ד ד"ה 'ואני אומר'.

הלר (1579–1654) בפ' תוס' יו"ט למשנה²⁹: '...דמהכא רגילין לומר דתיק"ו שאמרו בגמרא הוא נוטריקון: תשבי יתרץ קושיות ואבעיות'.

כמה שמות מפורסמים מקורם בר"ת. למשל:

1. **אָדל** = שם בתו היחידה של הבעש"ט. לפי מסורת אחת נטל שורש נשמתה מפסוק (דברים ל"ג, ב): "מִיִּמִּנּוּ [אשדת] אֵשׁ דָּת לְמוֹ"³⁰.
2. **אביי** = כתב בספר 'יוחסין'³¹ בשם הגאונים: '... ואביי שמו נחמני כשם זקנו אביו של רבה, והוא נשאר יתום מאביו ואמו... כי כאשר נולד מתה מיד אמו וקודם זה מת אביו. ואמרו [הגאונים] שאביי רוצה לומר (הושע י"ד, ד): "אֲשׁוּר בָּךְ יָרַחֵם יְתוֹם".
3. **בנאי** = (תהלים ק"ג א וב, וכ"ב ק"ד א ולה): "בְּרַכֵּי נַפְשִׁי אֶת י-ה".

חסרון המְתוּדָה של מדרש על פי ר"ת וס"ת הוא שאינה רציפה אלא מזדמנת באקראי וגם נראית מאולצת במידה מסוימת. אעפ"כ, ראינו שזו מידה מסוגנת להבנה מעמיקה של הכתוב, וחכמי ישראל במשך דורות עסקו והשתמשו באופנים שונים בה. במשך שנים לקטתי כמה עשרות רמזי ר"ת וס"ת, ועשיתי לי נופך משל³². לקמן עשר דוגמאות:

1. **אֲבָדָה** – אבדה היא כל מה שהלך לאיבוד ואין עוד סיכוי סביר לראותו. מובן זה נרמז ברצף ס"ת (ירמיה כ"ב י'): "... בָּכוּ בְּכוֹ לְהֵלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אָרְץ מוֹלְדָתוֹ".

29 עדויות פ"ח מ"ז. והשווה זאת למה שפי' ר' עובדיה מברטנורה (מחצית שניה של המאה הי"ד) את מילת 'דייתיקי' שהיא נוטריקון 'דא תהא למיקם ולהיות', בב"מ פ"א מ"ז.
 30 'הבעש"ט ובני היכלו', בצלאל לנדוי, הוצ' "נצח", בני ברק, תשכ"א, עמ' רפ"ב.
 31 לר' אברהם זכות (ווארשא תרס"ב) עמ' 67. והוסיף שם: אף שבגטין (דף ל"ד ראש ע"ב) פירש"י בד"ה 'הולכתא כנחמני': 'ונראה בעיני דע"ש שרבה בר נחמני גידל אביי בביתו ולמדו תורה שהיה יתום – השיאו את שם אביו נחמני', אבל הסברה הראשונה [של נוטריקון אביי] היא קבלה מהגאונים ז"ל.
 32 אמנם מצאתי פרשני מקרא בדרכי רמז וסוד כר' יוסף קארטאפעל אבד"ק גלוסק בספרו 'עלי עין' (לובלין 7291), הרב רחמים ראובן מלמד הכהן בספרו 'כיסא רחמים' (ירושלים תשמ"ז) ור' יצחק הכהן הוברמן בספרו המקיף 'בן לאשרי – ברכה משולשת' (בני ברק תשנ"ט), שעסקו הרבה בר"ת או בס"ת אלא שלא הקפידו על סדר אותיות מילת הצרוף ודרשו גם בשינוי סדר או על פי גימטריא של הצרוף. כדוגמת מדרש ר"ת שהובא לעיל (עמ' 2) ממדרש תנחומא. וע"ע בספר 'שמש ינון' לזכר הרב ינון חורי זצ"ל, בעריכת בנו הרב שושן חורי נר"ו, בני ברק, תשס"ה. בחלק ד' שם רמזי נוטריקון וגימטריות מאת הרב ינון חורי: 1. (עמ' 396–576) ליקוטי הרב מאיר מאזוז נר"ו תלמידו. 2. (עמ' 807–496) ע"ח ליקוטים שלקט בנו העורך. לעומתם ולעומת עוד ספרים דומים הקפדתי על סדר המלים ודרשתי אך ורק צרופי ר"ת או ס"ת מדויקים בסדרם. אמנם להבנה שלימה של משמעות הנוטריקון יש לעתים להסתייע במילה או שתיים לפני או לאחרי קטע הפסוק של הצרוף.

2. אמנון וכלאב - אמנון, בכור דוד המלך מאחינעם היזרעאלית, נרצח ע"י נערי אבשלום אחיו החורג כנקמה על אונס תמר אחותו (שמואל ב' י"ג כ"ח): "וַיֵּצֵאוּ אֲבִשְׁלוֹם אֶת נְעָרָיו לְאֹמֵר רְאוּ נָא כְּטוֹב לֵב אֲמֵנוֹן בֵּינָן וְאִמְרָתִי אֲלֵיכֶם הִכּוּ אֶת אֲמֵנוֹן וְהִמָּתֵם אִתּוֹ אֵל תִּירָאוּ הֲלוֹא כִּי אָנֹכִי צוֹיֵתִי אֶתְכֶם חֲזָקוֹ וְהָיוּ לְבָנֵי חֵיל. וַיַּעֲשׂוּ נְעָרֵי אֲבִשְׁלוֹם לְאֲמֵנוֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֲבִשְׁלוֹם". אותיות **כלאב** המופיעות בר"ת מבארות את בחירת הָעֵתוּי ע"י אבשלום: כראות אמנון את אחיו השני לדוד **כלאב** בן אביגיל³³ יתמלא שמחה, כי היה הוא ת"ח מצוין ומצהיל כמתואר בברכות (דף ד' ע"א): 'למה נקרא שמו כלאב? שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה, ועליו אמר שלמה בחכמתו (משלי כ"ג ט"ו): "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני"; ואומר (שם כ"ז י"א): "חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרְפִי דבר". אז תסור ממנו אימת הנקמה כי יסתמך גם על ר"ת (יחזקאל י"ח ל"ב): "כי לא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת...". ויחדל לחשוש ממשמעות הסכנה הנרמזת בר"ת שמו **אמנון** (שופטים י"ח כ"ה): "אַל תִּשְׁמַע קוֹלְךָ עִמָּנוּ פֶּן יִפְגְּעוּ בְּכֶם אֲנָשִׁים מְרֵי נֶפֶשׁ וְאִסְפְּתָה נַפְשְׁךָ...".

3. ארבעת המינים - כינוי כולל לאגודה הצמחים הַנְּטֻלָּת בסוכות (ויקרא כ"ג מ'): "פְּרֵי עֵץ הָדָר, כַּפַּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עֵבֶת וְעֶרְבֵי נָחַל". שמוותיהם בימינו לקוחים מתרגום אונקלוס לפסוק שם: 'וְתִסְבּוּן לְכוֹן בַּיּוֹמָא קַדְמָאָה פִּירֵי אֵילָנָא: אַתְרוּגִין, לוֹלְבִין וְהַדְסִין וְעֶרְבִין דְּנַחַל'. לשמות אלה רמזים בר"ת במקרא. **אַתְרוֹג -** נרמז (תהלים ל"ו, יב): "אַל תִּבְוֹאֲנִי רֶגֶל גְּאֹנָה"³⁴ - תפילת המובחר במינים, שיש בו גם טעם וגם ריח³⁵, למען יתקיים בו המשך הפסוק (שם): "וַיֵּד רֶשְׁעִים אֵל תִּגְדְּנִי".

לוֹלֵב שעל שמו נקראת האגודה כולה נרמז בברכת יצחק ליעקב (בראשית כ"ז ט'): "הֲנִיָּה גְּבִיר לְאֶחִיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְךָ בְּנֵי אִמְךָ". היינו, אתה ראש האגודה. **הַדָּס -** יש בו ריח הדומה לדברי תורה הנלמדים ע"י ת"ח בשמיעה תיאורטית ואין בו טעם - קיום מעשי, נרמז (ישעיהו כ"ט, יח): "וַיִּשְׁמְעוּ בַּיּוֹם הַהוּא הַחֲרָשִׁים דְּבַרֵי סֹפֵר". **עֶרְבָה** אין בה לא טעם ולא ריח, ולה נמשלו המוני בית ישראל שעיקר זכותם בכך שנודבים מממונם צדקה (יחזקאל כ"ז, לג): "עַמִּים רַבִּים בָּרַב הַזֶּה".

4. ברית - הסכם שלום וקשר נאמנות בין בני אדם. לכריתת ברית נלווה לרוב מסמך

33 שמואל ב' ג' ג'.

34 הובא בפ' 'פנים יפות' עה"ת ויקרא כ"ג מ', לר' פנחס הלוי הורוויץ מגדולי רבני החסידות (1730-1805), וכן גם בספר 'דגל מחנה אפרים' פר' 'אחרי מות', לר' משה חיים אפרים אב"ד סדילקאב נכד ר' ישראל בעש"ט.

35 שמעתי ממו"ר הר' צ"א סלושץ שליט"א, שר"ת ארבע אותיות המילה 'אתרוג' מרמזים על שמות עצמים מופשטים שרק בהם מופיע בתפילה מושג שלמות: אמונה שלמה, תשובה שלמה, רפואה שלמה וגאולה שלמה. זו עוד סיבה להידור שמהדרים יהודים בחפשמ אחר אתרוג מושלם (סוכה ל"א ע"א): 'באתרוג דברי הכל "הדר" בעינן'.

המפרט באפן מהימן את עיקרי ההתקשרות, כמתואר בס"ת: "וְכָתוּב יֵשֶׁר דְּבַרִי אֲמַת" (קהלת י"ב י'). לעתים מצורפת גם הצהרה המחייבת כל צד לעזרה הדדית בימים קשים, כנזכר בר"ת: "בְּפִי רָעָה יִכְחִידְנָה תַּחַת" (איוב כ' י"ב).

5. גִּלְגַּל – ביחס לעניות נאמר בתלמוד (שבת דף קנ"א ע"ב): 'תניא ר' אלעזר הקפר אומר: לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו (עניות), שאם הוא לא בא בא בנו, ואם בנו לא בא בא בנו בא, שנא' (דברים ט"ו, י): "כי בגלגל הדבר הזה". תנא דבי ר' ישמעאל: **גלגל** הוא שחוזר בעולם'. תופעת גלגל הענני מְרַמֶּזֶת בר"ת (מלכים א' ג' כ"ו): "גַּם לִי גַם לְךָ לֹא יִהְיֶה". היינו מידת "לא יהיה" = העניות, **גלגל** הוא שחוזר בעולם.

6. חכמת נשים – כתוב בבראשית (כ"ז מ"ו): "וַתֹּאמֶר רַבֵּקָה אֶל יַצְחָק: קַצְתִּי כַחֲמֵי מִפְּנֵי בְנוֹת חַת. אִם לֵקַח יַעֲקֹב יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת חַת כַּאֲלֵה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לְמָה לִּי חַיִּים". הרי 'חכמה' בר"ת, ובודאי אין חכמה כגון זו רצויה, שהרי רבקה אמנו קצה בחייה מפני חכמה כזאת ככלת יעקב בנה האהוב. אך בהמשך (שם כ"ח א'–ב'): "וַיִּקְרָא יַצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיִּבְרָךְ אֹתוֹ, וַיִּצְוֵהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ: לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת בְּנֵי עֵיִן! קוּם לֶךְ פְּדִינָה אֶרֶם בֵּיתָה בְּתוֹאֵל אַבִּי אִמְךָ וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה..". – הרי 'חכמה' בס"ת, והיא שנצטווה יעקב אבינו לקחת לו לאשה! אפשר להסביר שעלמה מבנות חת המבליטה את חכמתה ומציינת אותה בר"ת היא גאוותנית ומאוסה. רצויה היא זו שחכמתה מְצַנַּעַת בסופי תיבות. זו את כבודה הַפְּנִימָה פנימה, וענוותנותה תהלתה.

7. כפרה – כדי לכפר על מעשה רע שעשה בשובג יביא האדם קרבן. אחד מן הקרבנות הוא בכור בהמה טהורה וגם בהבאתו יש מן הכפרה, כר"ת הכתוב (שמות י"ג ט"ו): "עַל פֶּן אֲנִי זֹכֵחַ לָהּ כָּל פֶּטֶר רְחֵם הַזֹּכְרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְרָיִם". אם חטא ואשם יכול גם לשלם כסף כדי שיכפר עליו, כס"ת (מלכים א' כ"א ב'): "אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ אֶתְּנֶה לְךָ כֶּסֶף מְחִיר זֶה".

8. מְשִׁיחַ וּשְׂמוֹתָיו – כתב רמב"ם (הל' מלכים פי"א הל' א'): 'המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד לְיִשְׁנָה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם וכו'. ואכן ס"ת יחיד במקרא **משיח** (תהלים ע"ב ה'): "יִיכָאֹדַע עִם שְׁמֵשׁ וְלִפְנֵי יְרַח דוֹר דוֹרִים" – עניינו יְרָאָה שייראו מפניו כל אומות העולם ומפני זה (רמב"ם שם פי"ב הל' א'): 'יחזרו כולם לדת האמת, ולא יגזלו ולא ישחיתו'. לגבי שמו של מלך המשיח הובא במסכת סנהדרין (דף צ"ח ע"ב):

'...ר' יוחנן אמר: [לא אברי עלמא אלא] למשיח. מה שמו? דבי ר' שילא אמרי: שילא שמו, שנא' (בראשית מ"ט י'): "עד כי יבא שילה". דבי ר' ינאי אמרי: ינון שמו, שנא' (תהלים ע"ב י"ז): "יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו". דבי ר' חנינה אמר: חנינה שמו, שנא' (ירמיהו ט"ז י"ג): "אשר לא אתן לכם

חניניה. ויש אומרים **מנחם** בן חזקיה שמו, שגא' (איכה א' ט"ז): "כי רחק

ממני **מנחם** משיב נפשי"....

נמצינו למדים³⁶ מקטע הגמרא שלפי ארבע דעות ר"ת שמו של מלך המשיח: **מנחם**, **שילה**, **ינון** ו**חנינה** = **משיח**. בנוסף לכך גם כל אחד מארבעת השמות מבטא בס"ת שלו תכונה אופיינית מוצפנת הראויה למשיח ה':

מנחם – (ויקרא ד' כ') "וּכְפָר עֲלֵהֶם הַפֶּהַן וְנִסְלַח לָהֶם" – סליחה וכפרה.

שילה – (שמואל א' ט"ו י"ז) "רֹאשׁ שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה" – מלכות.

ינון – (שמות מ' ל"ה) "כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעָנָן וַיְכַבֹּד ה' – כבוד.

חנ[י]נה – (דניאל ד' ה', ה' י"א) "רוּחַ אֱלֹהִין קְדִישִׁין בְּה" – השראת רוח הקודש.

9. צרעת – נָגַע המתואר בכמה מופעים וכמה דרכי טְהָרָה בפרשות תזריע–מְצַרְע. תאור חריג לצרעת הבתים (ויקרא י"ד ל"ד): "כִּי תִבְאוּ אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְכֶם לְאַחֲזָהּ וְנִתְתִּי נֶגַע צְרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם" – התולה הופעת הנגע בביאת ישראל לארץ כנען. רש"י (על פי ת"כ פר' ה' ד', 'ויקרא רבה' י"ז ו') מפרש שם: 'בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם, לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר וע"י הנגע נותן הבית ומוצאן'. רמז לכך אפשר לראות בס"ת יחיד במקרא בסוף יהושע (כ"א מ"א): "וַיִּתֵּן ה' לְיִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לָתֵת לְאַבְרָם וַיֵּשְׁבוּ בָּהּ". הופעת צרעת הבתים היא חלק מקיום שבועת ה' לנחלת ארץ אבותינו.

10. תהלים – תהלים הוא הספר הנקרא ביותר בחלק כתובים שבתנ"ך כיוון שמזמוריו מתאימים כמעט לכל מצב בחיים. נהגו לומר תהלים בכל עת צורך. על פי המסורת היו הלוויים משוררים מזמורי תהלים בבית המקדש בשעת עבודת הקרבנות. באמונה היהודית סגולתם גדולה לעורר רחמי א-ל על האומרם. דבר זה נרמז בס"ת (ישעיהו ס"ב ו'): "עַל חוֹמֹתֶיךָ יְרוּשָׁלַם הַפְקִדְתִּי שִׁמְרִים כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה תִּמְיֵד לֹא יִחְשׂוּ הַמְזַכְּרִים אֶת ה' אֵל דְּמֵי לְכֶם". וכן גם: (עזרא ג' י"ג): "וַאֲיֵן הָעָם מְכִירִים קוֹל תְּרוּעַת הַשְּׂמִחָה לְקוֹל בְּכֵי הָעָם, כִּי הָעָם מְרִיעִים תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְהַקוֹל נִשְׁמַע עַד לְמֶרְחוֹק". אפשר גם למצוא ר"ת וס"ת כאישוש לשמות מקומות בארץ³⁷. לקמן שתי דוגמאות:

36 רעיון זה הובא משם הגר"א ב'קול אליהו' מהד' פיעטריקוב (תשכ"א), אבל באמת הופיע כבר בספר 'ישועות משיחו' (חלק שני, העיון הראשון, פ"ג) לר' יצחק ב"ר יהודה אברבנאל (1437–1508).

37 דוגמה לכך שם המושב זרעית בגליל, שנוסד ב 1967. למשמעות השם כמה הסברים: א. עברות של "מזרעה" – שם ישוב ערבי שכן. ב. ע"ש הציפור 'זרעית' בעלת גוף שחור ומקור צהוב ששירתה נשמעת ברחבי המושב. ג. ע"ש פעולת הזריעה, כשמות ישובים שכנים שתולה ונטועה שנקראו ע"ש פעולות חקלאיות בסיסיות: נטיעה ושתילה. כעבור שנתיים שונה השם ע"י אנשי קק"ל מ"זרעית" לכפר רוזנוולד ע"ש נדבן יהודי-אמריקאי, ויליאם רוזנוולד. השם הלועזי עורר התנגדות עזה של התושבים. יהודה זיו, מי שהיה אז יו"ר ועדת השמות הממשלתית, הציע כפשרה לקבוע כי זרעית הוא צירוף ר"ת: זכר רוזנוולד עמנו ישאר תמיד.

- **חֲצֵבָה** - שם מושב, נווה מדבר וחורבות עתיקות בערבה כ 30 ק"מ מדרום לסדום. השם חצבה, בנוסחו היווני, נזכר בכתובת יונית מהמאה ה 6 לספירה שנמצאה בבאר שבע. היתה שם תחנת דרכים כבר בימי הנבטים והרומאים. במקום מקור מים - עין חצבה (עין חוסב) ולידו עץ שיזף עתיק. נמצאו שם גם שרידי בניין מהתקופה הישראלית ומימי החשמונאים³⁸. רמז לשם, שנגזר משם מעיין סמוך אך משמעותו האמיתית סתומה, אפשר למצוא בר"ת המופיעים פעמיים בהקדמת ספור הפיכת סדום (בראשית י"ח כ"ד וכ"ו): "חֲמָשִׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר", ואולי יש בשם הנצחה לאופטימיות התמימה של אברהם אבינו ע"ה שִׁצְפָּה ויחל למצוא חמישים צדיקים בסדום החטאה.
- **עֶרְד** - שם עיר בדרום הארץ, על רכס כידוד בגבול מדבר יהודה. בקרבת ערד החדשה תל ערד בו נחשפו שרידי ישוב מהתקופה הכנענית, מלפני כ 5,000 שנה ומהתקופה הישראלית מלפני כ 3,000 שנה. בתורה סיפור מלחמה (במדבר פרק כ"א א-ג): "וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֶרְדַּיִשׁ הַנֶּגֶב כִּי בָא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלְחַם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשָּׁב מִמֶּנּוּ שָׁבִי... וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֶם אֹתָהֶם וְאֵת צְרִיָּהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם חֶרְמָה"; מפרש רש"י (שם): "לִישׁב הַנֶּגֶב" - זה עמלק, שנא' (במדבר י"ג כ"ט) "עמלק יושב בארץ הנגב". וְשָׁנָה לְשׁוֹנוֹ לְדַבֵּר בְּלִשׁוֹן כְּנַעַן כְּדִי שִׁיחִיו יִשְׂרָאֵל מִתְּפַלְלִים לְהַקְבִּי לְתַת כְּנַעֲנִים בִּידֵם וְהֵם אֵינָם כְּנַעֲנִים. ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען, אמרו נתפלל סתם, שנא': "אם נָתַן תִּתֵּן אֶת הָעַם הַזֶּה בְּיָדֵי". הרי שְׁנִסָּה מֶלֶךְ עֶרְדַּיִשׁ לְרַמּוֹת בְּלִשׁוֹנוֹ וְלֹא עֲלָתָה בִּידוֹ. מקור לכך בר"ת (תהלים ק"א ז'): "לֹא יִשָּׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי לְעֵשָׂה רְמִיָּה דְּבָר שְׁקָרִים". מקום הקרב בו הוחרם האויב נקרא **חֶרְמָה** כרמז ר"ת (ויקרא כ"ו ו' ויחזקאל ל"ד, כ"ה): "וְהִשְׁבַּתִּי חֵיָה רְעָה מִן הָאָרֶץ"³⁹.

משוכנעני שיש במקרא רמזי ר"ת וס"ת רבים נוספים. לא בקשתי אלא להפנות תשומת לב לתופעה ולכך שעניין זה של הבנת הכתוב במקרא נִתֵּן לְמַצוֹא בו משמעויות למלים רבות, בבחינת (שיר השירים ז' י"ד): "מְגִדִים חֲדָשִׁים גַּם יִשְׁנִים דּוֹדֵי צַפְנֵי תִי לָךְ".

38 הפרטים הארכאולוגיים מתוך 'כל מקום ואתר' בהוצ' משרד הבטחון וכרטא, 1978.

39 כבר מצינו שרשעים נמשלו לחיה רעה, כגון בבראשית רבה פרשה פ"ד: 'א"ר הונא נצנצה בו רוח הקודש: "חיה רעה אכלתהו" - זו אשתו של פוטיפר. וכן במדרש תהלים מזמור ק"כ: "והשבתִי חיה רעה מן הארץ", ואין חיה רעה אלא חזיר, שנאמר: "יכרסמנה חזיר מיער" (תהלים פ' י"ד) - זה עשו הרשע.